

Immanuel Volerstin: Antisistemski pokreti, nekad i sad

- Uvodno obraćanje na 38. godišnjoj konferenciji pod nazivom „Politička ekonomija svetskog sistema“ (Political Economy of the World-System) održanoj 10. aprila 2014. godine u Pittsburgu u Pensilvaniji. Prevod teksta rađen je na osnovu verzije izdate u *Journal of World-Systems Research* (2014, Volume 20, Number 2, Pages 158-172) pod naslovom “Antisystemic Movements, Yesterday and Today”.

Uvek su postojali istorijski sistemi u kojima je relativno mala grupa pojedinaca eksploatisala ostale. Potlačeni su se uvek borili najbolje što su mogli. Moderni svetski sistem, koji je nastao u dugom šesnaestom veku¹[Naziv za period od 1450–1640. godine (prim. prev.)], u formi kapitalističke svetske privrede, bio je izuzetno uspešan u ekstrakciji viška vrednosti od velike većine stvanovništva. Taj svetski sistem postigao je ovo dodajući uobičajnim sistemskim odlikama hijerarhije i eksploatacije novu osobinu – polarizaciju.

Ishod je bio stalno rastući stepen eksploatacije, koju sprovodi ono što danas nazivamo *jednim procentom (1%)*²[Autor se obraća američkoj publici; javni diskurs u SAD u trenutku nastanka teksta još uvek je pod utiskom pokreta Occupy Wall Street. Jedan od najuspešnijih slogana bio je “We are the 99%” (Mi smo 99%) (prim. prev.)] *nad svima ostalima (koje danas nazivamo 99%)*. Unutar modernog svetskog sistema, otpor je prvobitno uzimao oblik ili spontanih pobuna, ili bežanja u područja u koja je jedan procenat teže mogao da dosegne i nametne svoju vlast. Ipak, rastuća mehanizacija i koncentracija proizvodnje u okviru modernog svetskog sistema

dovele su, kao što već znamo, do stalno rastućeg stepena urbanizacije. Urbanizacija modernog svetskog sistema otvorila je, zauzvrat, radničkoj klasi nove mogućnosti da se usprotivi različitim oblicima ekstrakcije koju sprovode vladajuće snage.

Francuska revolucija dodatno je izmenila strukturu modernog svetskog sistema, uvođenjem dva nova koncepta koja su uticala na transformaciju modernog svetskog sistema. Ovi koncepti su bili: „normalnost promene“ – kao suprotnost realnosti u kojoj je promena neuobičajena i retka; i „suverenost naroda“ – nasuprot suverenosti vladara ili aristokratije. Ova dva koncepta predstavljala su osnovu nečeg novog, jedne geokulture koja se raširila kroz istorijski sistem i legitimizovala radikalnu „promenu“ sistema od strane „naroda“. Kao odgovor na ovu opasnost za vladajuće snage nastale su tri moderne ideologije – konzervativizam, liberalizam i radikalizam.

Svaka od ovih ideologija predstavljala je program političkog delovanja. Konzervativizam je bio prvi i najneposredniji odgovor, pre svega u spisima Edmunda Berka i Žozefa de Mestra. Srž konzervativističke ideologije nalazila se u poricanju razboritosti, čak i mogućnosti, suštinske promene. Konzervativci su ponovo isticali prvenstvo prosuđivanja tradicionalnih elita, koje su lokalno određene i podržane od strane religijskih institucija.

Liberalizam je nastao kao alternativni model zauzdavanja opasnosti. Liberali su tvrdili da reakcionarni konzervativizam, koji neizbežno uključuje represivnu silu, na srednje staze potkopava svoje ciljeve, jer gura potlačene ka otvorenoj pobuni. Nasuprot toga, govorili su liberali, elite bi trebalo da prihvate neizbežnost određenih promena i da nominalno prihvate suverenitet naroda, ali da insistiraju na tome da je društvena transformacija komplikovan i opasan proces koji bi ispravno i razborito mogao biti sproveden samo od strane stručnjaka, kojima svi ostali treba da prepuste donošenje ključnih odluka. Liberali su, dakle, predlagali spor i ograničen proces društvene transformacije.

Radikalizam je predstavljao poslednju ideologiju koja se pojavila. Započeo je kao mali dodatak liberalizmu. Radikali su tvrdili da se oslanjanje na stručnjake može dovesti samo da blago izmene društvene strukture. Umesto toga, po njima, niži slojevi trebalo bi da teže ka što bržoj transformaciji sistema, vođeni demokratskim etosom i egalitarističkim idealima.

Svetska revolucija iz 1848. godine označila je prekretnicu u odnosima ove tri ideologije – desničarskog konzervativizma, centrističkog liberalizma i levičarskog radikalizma. Ova revolucija otpočela je društvenim ustankom u Parizu u februaru te godine, kada je na trenutak izgledalo da je radikalna levica preuzela državnu vlast. Ovaj ustanak je za većinu bio neočekivan – prijatno iznenađenje za radničke klase, a ozbiljna pretnja iz ugla elita. Toliko je uplašio i konzervativce i liberale, da su oni svoje do tada naširoko obrazlagane razlike bacili u drugi plan i formirali politički savez radi suzbijanja društvene revolucije. Ovaj proces je u Francuskoj u suštini trajao tri godine, kulminirajući stvaranjem Drugog Francuskog Carstva pod Napoleonom III.

Ova društvena revolucija ipak nije usamljen događaj. Iste 1848. godine došlo je do nacionalističkih ustanaka u većem delu Evrope – pre svega u Mađarskoj, Poljskoj, kao i u italijanskim i nemačkim državama. Istoričari su ove ustanke nazvali „Prolećem naroda“. Baš kao i društvena revolucija u Francuskoj, ovi različiti nacionalni ustanci bili su ugušeni tokom sledećih nekoliko godina – barem na trenutak, iako je taj trenutak dugo trajao.

Nekoliko ovih dešavanja iz 1848. godine – društvena revolucija u Francuskoj i nacionalne revolucije u mnogim zemljama – izazvale su preispitivanje osnovnih strategija kod nosioca sve tri ideologije. Konzervativci su приметili da je Velika Britanija jedina velika zemlja u kojoj je izgledalo da se ništa nije desilo 1848. godine. To je delovalo veoma neobično, imajući u vidu da je tokom prve polovine devetnaestog veka

Velika Britanija bila država u kojoj su radikalne sile bile najšire rasprostranjene, najaktivnije i najorganizovanije. Međutim, ona je bila jedina veća zemlja u kojoj je usred panevropske oluje 1848. godine vladao mir.

Ono što su konzervativci tada shvatili, a historičari kasnije potvrdili, jeste da su britanski torijevci³ [Tori (na eng. „Tory“) je naziv za člana Konzervativne partije u Velikoj Britaniji (prim. prev.)] otkrili način zauzdavanja radikalizma koji je daleko efektivniji od nasilnog suzbijanja. Britanski torijevci su činili stalne ustupke pred zahtevima za društvenim i institucionalnim promenama. Ovi ustupci bili su zapravo relativno mali, ali je njihovo učestalo pojavljivanje bilo dovoljno da ubedi radikalne sile da se nekakva promena uistinu događa. Nakon 1848. godine, britanski primer ubedio je konzervativce na drugim mestima, a posebno u kontinentalnoj Evropi, da je možda potrebno preispitati sopstvene taktike. Ovakva prepravljena analiza približila je konzervativce pozicijama centrističkih liberala i dobila je naziv „prosvećeni konzervativizam“.

U isto vreme, radikali su bili jednako uznemireni onim što se desilo. Primarne taktike koje su radikali koristili do 1848. godine bili su spontani ustanci ili utopijsko izolovanje. Tokom 1848. radikali su приметili da se spontani ustanci daju lako ugušiti, dok su se izolovane utopije pokazale neodrživim. Lekcija koju su izvukli bila je da je nužno zameniti spontanost sa „organizovanjem“ revolucije – program koji je zahtevao više strpljenja, kao i stvaranje birokratske strukture. Ovakva promena taktika približila je radikale poziciji centrističkih liberala, a radikalne birokrate su preuzele ulogu stručnjaka koji bi trebalo da predvode transformaciju.

Konačno, liberali su takođe izvukli važnu pouku iz svetske revolucije 1848. Počeli su da naglašavaju svoju centrističku poziciju, nasuprot ranijoj osnovnoj ulozi, koja je bila

suprotstavljanje konzervativcima. Počeli su da uviđaju nužnost taktika koje bi privukle i konzervativce i radikale u njihovu orbitu, pretvarajući ih u puke varijacije centrističkog liberalizma. U ovom nastojanju su postali izuzetno uspješni tokom vrlo dugog vremenskog perioda – zapravo sve do mnogo kasnije svetske revolucije 1968. godine.

U drugoj polovini 19. veka vidimo organizovano pojavljivanje onoga što podrazumevamo pod antisistemskim pokretima. Postojale su dve osnovne vrste – društveni pokreti i nacionalistički pokreti – kao i ne toliko snažni varijeteti, poput ženskih pokreta i etničkih/rasnih/religijskih pokreta. Svi ovi pokreti bili su antisistemski u jednom jednostavnom smislu: borili su se protiv utvrđenih struktura moći, sa namerom da stvore demokratičniji, egalitarniji istorijski sistem od postojećeg.

Ovi pokreti bili su, doduše, duboko podeljeni u smislu njihove analize toga kako treba definisati grupe koje su najpotlačenije, ali i u pogledu toga šta su prioriteti pri ispunjavanju ciljeva jedne vrste pokreta u odnosu na ciljeve drugih pokreta. Ove rasprave između različitih pokreta nastavljaju se do danas.

Jedna suštinska rasprava ticala se toga kako treba razmišljati o ulozi država u ostvarivanju drugačijeg istorijskog sistema. Postojali su oni koji su tvrdili da su državne strukture uspostavljene od strane elita ovog sistema, mehanizmi pomoću kojih elite upravljaju ostalima. Države su, prema tome, bile neprijatelj, nešto što treba odbaciti, i protiv čega se pokreti moraju neprekidno boriti. Osnovna taktika, stoga, mora biti edukacija i transformisanje psihologije potlačenih, njihovo preobraćanje u trajne borbene aktiviste, koji bi otelotvorili i prenosili drugima vrednosti demokratskog, egalitarnog sveta.

Nasuprot ovom pristupu, nalazili su se oni koji su smatrali da je država instrument vladajućih elita, i da upravo iz tog

razloga ona ne sme biti zanemarena. Ukoliko pokreti ne bi preuzeli vlast nad državama, vladajuće klase bi iskoristile svoju moć – vojnu i policijsku, ekonomsku i kulturnu – da slome antisistemske pokrete. Ova grupa je insistirala da pokreti moraju prvo da ostvare kontrolu nad državom, upravo da bi se transformisao istorijski sistem. Ovo je nazvano „dvofaznom strategijom“ – prvo se stiče državna vlast, a zatim transformiše svet.

Druga rasprava je bila između društvenih i nacionalističkih pokreta. Prvi su insistirali na tome da je moderni svetski sistem kapitalistički sistem i da je usled toga osnovna borba klasna borba u okviru svake zemlje između vlasnika kapitala („buržoazija“) i onih koji su imali samo svoj rad na prodaju („proletarijat“). Između ove dve grupe postojao je ogroman i stalno rastući jaz u pogledu jednakosti i demokratičnosti. Iz toga je sledilo da je prirodan „istorijski akter“ transformacije proletarijat.

Nacionalistički pokreti drugačije su procenjivali svet. Videli su svet u kome države kontrolišu ili dominantne unutrašnje etničke grupe, ili spoljne sile. Tvrdili su da su najpotlačeniji ljudi pripadnici onih „naroda“ kojima je uskraćeno njihovo demokratsko pravo i koji su usled toga živeli u sve većoj nejednakosti istorijskog sistema. Iz toga je onda sledilo da su prirodni „istorijski akteri“ potlačeni narodi. Tek kada bi potlačeni narodi u sopstvenim državama došli na vlast, mogao bi se očekivati demokratičniji i egalitarniji istorijski sistem.

Ove dve podele – između onih koji su se odricali državne moći i onih koji su na njeno osvajanje gledali kao na prvi korak, kao i između onih koji su videli proletarijat, odnosno potlačene narode, kao prirodne istorijske aktere – nisu jedine stvari koje su bile predmet rasprave. I društveni i nacionalistički pokreti insistirali su na značaju „vertikalnih“ struktura. Odnosno, i jedni i drugi su smatrali da se put do uspeha u preuzimanju državne vlasti nalazi u

postojanju samo jedne antisistemske strukture u svakoj državi (u stvarnoj državi u slučaju društvenih pokreta, odnosno u još uvek neostvarenoj, „virtuelnoj“ državi u slučaju nacionalističkih pokreta). Tvrdili su da cilj ne može biti ostvaren ako se svi antisistemski pokreti ne potčine jednom „glavnom“ pokretu.

Uzmimo za primer feminističke pokrete, ili pokrete za prava žena. Prema ovim pokretima odnos žena i muškaraca je kroz istoriju, a posebno u modernom svetskom sistemu, bio neegalitaran i nedemokratski. Tvrdili su da je borba protiv onoga što je nazvano „patrijarhatom“ u najmanju ruku jednako bitna kao i druge borbe, i nju su videli kao primarnu brigu svojih pokreta. Protiv ovakvog pristupa bili su i društveni i nacionalistički pokreti, smatrajući da je on „objektivno“ kontrarevolucionaran, kao i da je isticanje nezavisne uloge feminističkih pokreta štetno za njihove ciljeve, koji treba da imaju prioritet.

„Vertikalni“ pokreti isticali su da može postojati ženski dodatak socijalnim ili nacionalističkim pokretima, ali da će se ostvarenje feminističkih zahteva dogoditi tek kao posledica ostvarenja zahteva „glavnog“ istorijskog aktera (proletarijata ili potlačene nacije). Kao posledica toga, vertikalni pokreti zagovarali su odlaganje borbi feminističkih pokreta.

Ista logika se primenjivala i protiv drugih vrsta pokreta – poput sindikalnih ili pokreta takozvanih društveno određenih „manjina“ (rasnih, etničkih, verskih ili jezičkih). Svi ovi pokreti morali su prihvatiti potčinavanje glavnom pokretu i odlaganje svojih zahteva. Oni su mogli biti samo dodaci glavnim pokretima, u suprotnom su smatrani kontrarevolucionarnim.

Kada su ovi raznovrsni pokreti prvi put postali dovoljno veliki da budu politički приметni (otprilike 1870-ih godina), najvažnija činjenica vezana za sve njih bila je da su možda mogli da se primete, ali su zapravo organizaciono i politički

bili prilično slabi. Ideja da bi oni mogli zaista osvojiti državnu vlast izgledala je kao stvar puke vere, koja nije zasnovana na trezvenoj proceni stvarnih odnosa moći (fra. *rapport de forces*) unutar modernog svetskog sistema.

Dok se njihova politička moć postepeno povećavala od tog perioda, oni su još uvek izgledali kao relativno slabi sve do 1945. godine. Zato je donekle začuđujuće da su vertikalni antisistemi pokreti u periodu 1945–1970. zapravo uspjeli da postignu prvi od dva koraka. Oni su došli na vlast, u gotovo svim državama. Ovaj iznenadni obrt u političkoj areni modernog svetskog sistema zahteva pažljivo objašnjenje.

Kraj Drugog svetskog rata označio je početak dva važna ciklična preokreta u istoriji modernog svetskog sistema: početak A-faze Kondratijevog ciklusa⁴[Nikolaj Kondratijev bio je sovjetski ekonomista. Bio je jedan od pionira teorije ekonomskih talasa. Kretanja kakva je predlagao imaju periode od 45 do 60 godina i vidljive faze (prim. prev.)] i momenat neosporne hegemonije Sjedinjenih Američkih Država unutar svetskog sistema. Uspeh antisistemijskih pokreta ne može biti shvaćen bez postavljanja u ovaj kontekst. Najbolji uvid se dobija ako se pođe od hegemonije SAD, koja se može smatrati kvazi-monopolom geopolitičke moći.

Hegemonijski ciklusi vrlo dugo traju. Najviša tačka, istinska hegemonija, traje zapravo prilično kratko. U istoriji modernog svetskog sistema postojale su, u stvari, samo tri takve najviše tačke – Ujedinjene Provincije⁵[Naziv za nizozemsku konfederalnu republiku iz tog perioda. Period spomenut u tekstu naziva se i „holandskim čudom“ i „zlatnim vekom“ (prim. prev.)] sredinom sedamnaestog veka, Ujedinjeno Kraljevstvo sredinom devetnaestog veka i SAD sredinom dvadesetog veka. Svaka od njih trajala je možda oko 25-50 godina. Faza postizanja pune hegemonije je svaki put bila „tridesetogodišnji rat“ između kopnene sile i pomorske/vazduhoplovne sile. „Tridesetogodišnji rat“ u

najskorijem slučaju vodio se između Nemačke i SAD od 1914. do 1945. i završen je, kao što znamo, potpunim porazom Nemačke.

Hegemonija se gradi na postojanju enormne ekonomske prednosti, spojene sa političkom, kulturnom i vojnom moći. Od 1945. godine Sjedinjene Države su bile u stanju da spoje preimućstvo u svim ovim oblastima. SAD su 1945. godine bile jedina značajna industrijska sila na celom svetu koja je uspela da izbegne veće uništavanje svojih fabrika. Zapravo, čak suprotno, ratna proizvodnja je njihova proizvodna preduzeća načinila većim i efikasnijim nego ikad ranije. U tom trenutku, proizvodnja u okviru SAD je bila toliko efikasna da su bili u mogućnosti da prodaju svoje najznačajnije proizvode u drugim zemljama po nižim cenama od onih za koje bi ove zemlje same mogle proizvesti iste proizvode, čak i uprkos troškovima vezanim za transport proizvoda. Ovi kvazi-monopoli iz SAD bili su zajamčeni aktivnom ulogom države u zaštiti i proširivanju njihovih ekskluzivnih povlastica.

Ishod je bio ubedljivo najveći rast svetske proizvodnje viška vrednosti u 500 godina dugoj istoriji modernog svetskog sistema. Iako su Sjedinjene Države bile glavni dobitnik – država, preduzeća i stanovnici SAD – globalni rast proizvodnje koristio je većini zemalja, mada u dosta manjoj meri nego SAD-u.

Problem sa kvazi-monopolima u oblasti vodećih proizvoda jeste taj što oni nakon određenog vremena iz više razloga postaju samouništavajući. Prvi razlog je visoka stopa akumulacije kapitala, koja ove kvazi-monopole čini veoma privlačnom metom za druge proizvođače koji za cilj imaju ulazak na svetsko tržište. Ovi drugi proizvođači su krali ili kupovali potrebno tehničko znanje i koristili svoj uticaj na druge vlade da bi se suprotstavili protekcionističkim politikama one vlade koja je najviše štitila kvazi-monopole.

Pored toga, vlada SAD je aktivno pomagala ekonomski oporavak zapadnoevropskih zemalja i Japana, sa ciljem stvaranja kupaca

za američke proizvode, kao i radi održavanja političke lojalnosti ovih *de facto* satelitskih režima. Takođe, sve dok su kvazi-monopoli funkcionisali, vodeća preduzeća najviše su se bojala zaustavljanja proizvodnje, jer svako zaustavljanje dovodi do nepovratnih gubitaka. Stoga je imalo kratkoročnog ekonomskog smisla praviti ustupke radnicima u pogledu plata, više nego rizikovati štrajkove. Naravno, vremenom je ovo podiglo cenu proizvodnje i smanjilo prednost naspram potencijalnih konkurenata.

Već 1960-ih, poboljšanje ekonomskog položaja zapadne Evrope i Japana moglo se primetiti u dramatičnom obrtu u okviru jedne od ključnih industrija – automobilske. Dok su 1950. proizvođači iz SAD mogli da prodaju automobile po nižim cenama od onih koje su njihovi konkurenati mogli da ponude u sopstvenim državama, sredinom 1960-ih slučaj je bio obrnut. Zapadnoevropski i japanski automobilske proizvođači počeli su da se probijaju na domaće tržište SAD.

Zbog svega ovoga su drugi vremenom uspeali da se probiju na svetsko tržište, pojačavajući time konkurenciju. Ovo je, bez sumnje, bilo korisno nekim potrošačima, ali je istovremeno smanjilo stepen profitabilnosti dotadašnjih kvazi-monopola. Proizvođači iz SAD su morali da razmišljaju o tome kako da smanje gubitke koje su počeli da trpe u stepenu akumulacije kapitala.

Kapitalistima iz SAD nije išlo na ruku ni to što je, dok su nestajali njihovi proizvodni kvazi-monopoli, istovremeno počelo i neizbežno opadanje kvazi-monopola geopolitičke moći SAD. Da bismo razumeli kako se ovo desilo, moramo prvo videti kako je on uopšte ustanovljen negde oko 1945. godine. Spomenuli smo već nadmoć u proizvodnoj efikasnosti i činjenicu da je ova prednost bila osnov za političku i kulturnu dominaciju.

Postojao je, međutim, još jedan činilac potreban za ostvaranje pune hegemonije, a on se nalazio u vojnoj sferi. Činjenica da

pre 1939. godine SAD nisu obimno ulagale u vojnu tehnologiju i ljudstvo jedan je od ključnih faktora koji im je omogućio da umesto toga postignu privrednu nadmoć. Drugi svetski rat promenio je raspodelu državnih prihoda. Sjedinjene Američke Države razvile su atomsko oružje i demonstrirale su njegovu moć upotrebivši ga protiv Japana. Ipak, opšti sentiment u SAD bio je izuzetno naklonjen smanjivanju veličine oružanih snaga.

Problem za SAD bila je činjenica da hegemonijska sila ne može da se uzdržava od vojnog angažmana. Takav angažman prosto dolazi sa pozicijom. A 1945. godine postojala je još jedna sila sa veoma jakim vojskom – SSSR, koja za razliku od SAD nije pokazivala nikakvu nameru da požuri sa razmontiranjem svoje vojske. Bilo je očigledno da ako SAD žele da nastave da praktikuju hegemoniju, moraju da naprave neki oblik dogovora sa Sovjetskim Savezom.

Takav dogovor je sklopljen i nazvan je „Jalta“. Ovo se ne odnosi, u stvari, na konkretne odluke donesene na sastanku održanom u februaru 1945. godine, u kome je učestvovala tadašnja Velika Trojka – SAD, Velika Britanija i Sovjetski Savez. „Jalta“ je, u stvari, jedan skup nepotpisanih prećutnih dogovora, koje su Sjedinjene Države i Sovjetski Savez prihvatili i zatim prilično dugo održavali.

Postojala su, zapravo, tri takva prećutna dogovora. Prvi se ticao podele sveta na zone uticaja i kontrole. Linija ove podele iscrtana je, manje-više, tamo gde su se njihove armije srele 1945. godine, a kretala se sredinom Nemačke, od severa ka jugu (nazvana Linijom Odra/Nisa), kao i uz 38. paralelu u Koreji. Ishod je bio da je Sovjetski Savez imao primat na otprilike jednoj trećini zemljine kugle, a Sjedinjene Države na druge dve trećine. Dogovor je podrazumevao da ni jedna od strana neće ove granice pokušavati da pomeri upotrebom vojne sile.

Drugi deo dogovora bio je vezan za ekonomsku rekonstrukciju. Kao što smo napomenuli, proizvođačima iz SAD bili su potrebni

kupci. Maršalov Plan i drugi slični sporazumi sa Japanom obezbedili su ove kupce. Po prećutnom američko-sovjetskom dogovoru Sjedinjene Države pružale bi ovakvu ekonomsku pomoć zemljama u svojoj zoni, ali ne i zemljama u Sovjetskoj zoni, u kojima bi Sovjetski Savez uređivao stvari po sopstvenom nahođenju.

Konačno, treći deo nagodbe bio je takozvani Hladni rat. Hladni rat se odnosi na međusobno osuđivanje obe ove strane, u kome svaka od njih naglašava svoje vrline i proglašava svoju neizbežnu ideološku pobedu, istovremeno ističući zle mahinacije svog protivnika. Dogovor je bio da se ništa od ovoga ne treba shvatati ozbiljno, odnosno da međusobno osuđivanje nikako ne sme da ugrozi prvi deo aranžmana – *de facto* zamrzavanje granica na neodređeno vreme. Stvarni cilj hladnoratovske retorike nije bila transformacija druge strane, već zadržavanje lojalnosti sopstvenih satelita.

Iako je prvi deo dogovora trajao sve do pada Sovjetskog Saveza, a drugi deo u najmanju ruku do 1970-ih, ovaj udobni aranžman počeo je da se narušava usled nekoliko faktora. Ovaj međunarodni *de facto* status kvo nije se uopšte sviđao velikom broju zemalja u okviru onoga što je tada nazivano Trećim svetom. Prvi veći disident bila je Komunistička partija Kine (KPK), koja je direktno odbacila Staljinov savet da sklope dogovor o deljenju vlasti sa Kuomintangom. Umesto toga, vojska KPK ušla je u Šangaj i proglasila Narodnu Republiku Kinu.

Ovakvo suprotstavljenje nastavljeno je sa insistiranjem Vijetmina⁶ [Vijetmin („Liga za nezavisnost Vijetnama“) – nacionalna oslobodilačka koalicija formirana 1941. godine] da uspostavi kontrolu nad čitavom teritorijom Vijetnama, nastojanjem alžirskog Fronta Nacionalnog Oslobođenja (*Front de Libération Nationale*) da zadobije potpunu nezavisnost, kao i težnjama Kubanaca da se naoružaju da bi sprečili napad američkih snaga. U svakom od ovih slučajeva određena zemlja Trećeg sveta je iznuđivala poteze Sovjetskog Saveza, a ne

obrnuto. Sa druge strane, Sovjetski Savez i Sjedinjene Države uspevale su da osiguraju da ne dođe do upotrebe nuklearnog oružja, kojom bi se narušio dogovor o međusobnoj vojnoj uzdržanosti.

Rat u Vijetnamu, u kome su Sjedinjene Države aktivno uključile svoju vojsku, oslabio je hegemoniju SAD na nekoliko načina. Sjedinjene Države platile su visoku ekonomsku cenu za taj rat. Takođe, stav američke javnosti usmerio se protiv vojnog angažovanja u Vijetnamu (a kasnije i drugde – takozvani „Vijetnamski sindrom“). Nadalje, Sjedinjene Države su ovaj rat izgubile, što je ojačalo percepciju ostatka sveta da je vojna moć Sjedinjenih Država slabija nego što se činilo – što je oličeno u konceptu „papiernog tigra“.

U ovom kontekstu odigrala se svetska revolucija 1968. godine. To je bila svetska revolucija u prostom smislu da se desila u najvećem delu sveta, odnosno u svakom delu onoga što se tada posmatralo kao tri odvojena „sveta“. Bila je to svetska revolucija i po tome što su skoro svugde ponovljene dve iste teme, odenute, naravno, u raznovrsne lokalne jezike.

Prva tema bila je odbacivanje hegemonije SAD („imperijalizma“) od strane revolucionara, sa doduše jednom važnom izmenom. Ovi revolucionari jednako su osuđivali i „dosluh“ Sovjetskog Saveza sa američkim imperijalizmom, jer su baš tako tumačili prećutne sporazume sa Jalte. U stvari, oni su odbijali ideološke teme Hladnog rata i umanjivali razliku između dve takozvane super sile.

Druga značajna tema bila je odbacivanje Stare Levice (to jest, Komunističkih i Socijal-demokratskih partija, kao i pokreta za nacionalno oslobođenje), na osnovu toga što ovi pokreti nisu zaista bili antisistemi, već su takođe bili uklopljeni u sistem.

Ukazivali su na istorijsku dvofaznu strategiju i tvrdili da su pokreti Stare Levice uspeli u prvom koraku – preuzimanju

državne vlasti – ali da pri tom nisu značajno promenili svet. Ekonomske nejednakosti bile su još uvek ogromne i povećavale su se, kako interno u okviru država, tako i na međunarodnom nivou. Države ne samo da nisu bile demokratičnije, već su možda čak bile i manje demokratične. Klasne razlike nisu nestale, već su prosto preimenovane, buržoazija je postala *Nomenklatura*, ili neki ekvivalentan pojam. Revolucionari su, dakle, odbacili pokrete Stare Levice kao deo problema, a ne rešenja.

Iako je tačno da revolucionari nisu bili u stanju dugo da zadrže poziciju stvarne političke moći i da su njihovi pokreti bili ugušeni, kao i oni 1848. godine, njihovi naponi imali su jednu apsolutno značajnu posledicu. Svetska revolucija 1968. transformisala je geokulturu. Prevlast centrističkog liberalizma nad drugim dvema ideologijama tada je završena. Centristički liberalizam nije nestao, ali je ponovo sveden na samo jednu od tri opcije. Radikalna levica i konzervativna desnica ponovo su se pojavile kao potpuno autonomni akteri na svetskoj sceni.

Ono što se nakon toga desilo uglavnom je posledica globalne ekonomske stagnacije tipične za pad u Kondratijevom talasu. Pokušaji da se stvore novi pokreti globalne levice – raznovrsni maoizimi, takozvani Novi Levi Zeleni pokreti, neoinsurekcionistički pokreti – pokazali su da svi oni imaju nestalnu podršku, naročito kada su bili suočeni sa ekonomskim teškoćama, koje su iznenada postale centralna briga u životima ljudi gotovo svugde.

U međuvremenu, Sjedinjene Države su preduzimale važnu promenu strategije, sa ciljem da uspore slabljenje svoje moći. Da bi to učinile, SAD su pokrenule niz projekata sačinjen od tri dela. Prvi deo bio je vezan za odnose sa dotadašnjim glavnim satelitima, zapadnom Evropom i Japanom. Ponudile su nov aranžman ovim režimima, koji su sada bili ekonomski mnogo moćniji, a stoga i politički manje poslušni. Sjedinjene Države su ponudile da redefinišu njihov položaj, pretvarajući ih u

„partnere“ u geopolitičkoj areni. Da bi se implementirali ovi novi odnosi, kreirane se institucije poput Trilateralne komisije, G7 i Svetskog ekonomskog foruma u Davosu. Ponuda SAD-a svojim partnerima bila je da im omoguće da povlače geopolitičke poteze koje Sjedinjene Države ne bi odobravale – na primer, *Ostpolitik* Zapadne Nemačke, izgradnja naftnog toka između Sovjetskog Saveza i zapadne Evrope, samostalne politike prema Kubi i slično. Preduslov je bio da ova politička nezavisnost mora biti ograničena, odnosno da se sa njom ne sme preterivati.

Drugi deo reorijentacije bilo je napuštanje zalaganja za *developmentalizam*² [Politička ideologija, kao i ekonomska teorija, koja je usmerena prevashodno na kategoriju „razvoja“ (prim. prev.)]. Tokom 1950-ih i 1960-ih, svi (Zapad, Sovjetski blok i Treći svet) su podržavali koncept nacionalnog „razvoja“ – pod čim se u suštini podrazumevala povećana urbanizacija, rast obrazovanih slojeva društva, zaštita novih industrija i stvaranje državnih institucija i birokratija. Iznenada, globalna retorika se po ovom pitanju radikalno promenila. Proizvodnja za potrebe izvoza postala je zamena za zaštitu domaćih nerazvijenih industrija. Državna preduzeća trebalo je privatizovati. Državne rashode za obrazovanje i zdravstvo trebalo je drastično smanjiti. I iznad svega, kapitalu se moralo dozvoliti da slobodno teče preko granica. Ovaj set pravila dobio je naziv Vašingtonski konsenzus, a gđa Tačer je u svojoj čuvenoj izjavi proglasila da „Ne postoji alternativa“ („There Is No Alternative“, odnosno TINA). Nametanje ovih propisa sprovodio je prvenstveno Međunarodni monetarni fond (MMF), koji je odbijao da dodeli kredite državama kojima su zbog ekonomskog pada oni bili preko potrebni, sve dok one ne bi prihvatile da poštuju nova pravila.

Treći deo strategije odnosio se na stvaranje novog svetskog poretka, kojim je završen period proliferacije nuklearnog oružja. U suštini, Sjedinjene Države morale su da prihvate činjenicu da pet stalnih članica Saveta bezbednosti

Ujedinjenih nacija poseduje nuklearno naoružanje, ali su takođe želele da se ta lista ne proširuje. Ponudile su sledeće ostalim zemljama: Sporazum koji bi garantovao da će pet nuklearnih sila nastojati da smanje svoje postojeće arsenale i da će ponuditi svoju pomoć svim državama potpisnicama koje budu želele da nuklearnu energiju koriste u mirnodopske svrhe. Zauzvrat, zemlje potpisnice morale su se odreći svake pretenzije na posedovanje nuklearnog oružija. Koliko znamo, četiri zemlje su odbile da potpišu sporazum – Izrael, Indija, Pakistan i Južna Afrika. Mnoge druge su, doduše, pristupile sporazumu i ukinule svoje nuklearne programe.

Zapravo, ova trodelna promena strategije SAD, koju su pratili svi predsednici Sjedinjenih Država od Niksona do Klintona, bila je delimično uspešna. Usporila je pad, iako ga nije potpuno zaustavila. Sveže obnovljena konzervativna desnica, sada nazvana neoliberalnom, shvatila je da je ovaj novi geopolitički okvir jako pogodan za brz rast njihovih pokreta. Svetski diskurs postojano se kretao na desno. Oni režimi koji se nisu prilagodili padali su sa vlasti. Konačno, iznutra se urušilo i ono što je simbolički definisalo uspeh politike Stare Levice, i što je smatrano nepromenljivim (od strane pristalica, kao i od strane protivnika) – Sovjetski Savez.

Ovaj raspad pozdravljen je unutar Zapadnog sveta kao pobeda u Hladnom ratu. Ovakva interpretacija zanemarila je to da suština Hladnog rata nije bila da se u njemu „pobedi“, već da se on održava kao stub svetskog sistema. Ispostavilo se, u stvari, da je kolaps Sovjetskog Saveza ne samo ubrzao pad hegemonije SAD već i podrio pokrete neoliberalne desnice.

Ključni geopolitički događaj bio je prvi Zalivski rat (1990–1991), koji je otpočeo iračkom invazijom na Kuvajt, pod vođstvom Sadama Huseina. Irak je gotovo čitav vek osporavao stvaranje Kuvajta kao odvojene države od strane Britanije. Međutim, nikad nije bio u stanju da po tom pitanju bilo šta uradi. Tokom perioda vladavine partije Baas-a, Sovjetski Savez je podržavao irački režim. Takođe, podržavale su ga i Sjedinje

Države tokom 1980-ih, koje su ga tada podstakle na beskoristan rat sa Iranom.

Situacija je od 1990. godine iz ugla Iraka bila užasna. Platili su ogromnu cenu za prethodni destruktivni rat i dugovali su znatne sume novca svojim zajmodavcima, a jedan od najvećih je bio upravo Kuvajt. Takođe, bili su ubeđeni da Kuvajt prisvaja iračku naftu koristeći bušotine pored njihove granice. Što je najvažnije, raspad Sovjetskog Saveza, koji je bio u toku, uklonio je potrebu za suzdržavanjem koju je Irak imao tokom Hladnog rata. Činilo se da je odgovarajući momenat da se otpišu irački državni dugovi i poništi neprežaljivi irački „gubitak“ Kuvajta.

Znamo šta se desilo. Sjedinjene Države, posle početnog oklevanja, mobilisale su trupe potrebne da proteraju iračke snage iz Kuvajta. Ovaj postupak je, pak, otkrio geopolitičke slabosti SAD na dva načina. Prvo, Sjedinjene Države nisu bile u mogućnosti da pokriju cenu sopstvenog učešća u ratu, a četiri države – Kuvajt, Saudijska Arabija, Nemačka i Japan – subvencionisale su 90% ove cene. Drugo, predsednik Džordž H.V. Buš je bio suočen sa pitanjem da li pobedničke trupe SAD treba da nastave do Bagdada ili ne. On je obazrivo odlučio da bi to bilo politički i vojno nerazumno. Delatnost SAD u Iraku zato je nakon rata bila ograničena na nametanje različitih sankcija. Sadam Husein je ostao na vlasti.

U međuvremenu, razbijanje Sovjetskog Saveza, kao i novonastala mogućnost svih njegovih bivših satelita da sprovode sopstvene nezavisne politike, doveli su do ubrzanog usvajanja neoliberalnih politika u svim ovim državama. Međutim, kroz nekoliko godina štetni efekti ovih neoliberalnih politika odrazili su se na stvarni standard života nižih slojeva i izazvali su reakciju, tako da su se nekadašnje Komunističke partije (sada pod novim imenima) vratile na vlast, sprovodeći blago socijaldemokratski program. U isto vreme, desničarske nacionalističke partije takođe su počele da dobijaju na snazi. Magično stvaranje „Zapadnog“ stila upravljanja, sa „Zapadnim“

nivoom stvarnog ekonomskog rasta, pokazalo se kao teško ostvarivo, a mnoge od ovih vlada postale su vrlo nestabilne.

U tom trenutku su antisistemske pokreti počeli ponovo da oživljavaju. Početna reakcija na raspad Sovjetskog Saveza bila je emocionalni šok, gotovo depresija levičarskih pokreta svugde, čak i onih koju su već dugo bili kritični prema sovjetskom iskustvu. Ipak, nakon nekoliko godina turobnog raspoloženja, za globalnu levicu se pojavilo novo svetlo na horizontu. Neki pokreti su odbili da prihvate neizbežnost trijumfa desničarskog diskursa. Postao je moguć obnovljeni globalni levi diskurs.

Za sada smo raspravljali o uticaju koji globalna stagnacija, koju donosi B-faza Kondratijevog talasa, ima na antisistemske pokrete. Međutim, postojao je još jedan faktor, koji nije bio ishod cikličnih preokreta u svetskoj ekonomiji, već dugoročnih sekularnih trendova. U aktuelnom životu istorijskih sistema, sa svakim od cikličnih padova sistem se ne vraća na prethodnu najnižu tačku, već uvek na nešto višu poziciju. Korisno je ovo zamisliti kao „dva koraka na gore, jedan na dole“ na krivi koja pokazuje procenat do 100%. Tokom dužeg perioda sekularni trendovi moraju, dakle, da dostignu tačku iz koje je teško dalje napredovati. U toj tački sistem je uveliko pomeren iz ravnoteže. Ovaj trenutak možemo nazvati početkom strukturne krize istorijskog sistema.

Kratko objašnjenje toga kako je istorijski kapitalizam dostigao strukturnu krizu nalazi se u stalnom porastu tri osnovna troška proizvodnje: ljudstva, materijala i poreza. Proizvođači ostvaruju profit tako što drže ukupnu vrednost ove tri vrste troškova ispod cene za koju mogu prodati proizvod na tržištu. Kako ove tri vrste troškova tokom vremena rastu, oni dostižu iznos koji potencijalni kupci nisu spremni da plate i od tog trenutka više nije moguće akumulirati profit kroz proizvodnju.

Ovi troškovi su složeni, pošto je svaki sastavljen od nekoliko različitih podtroškova. Troškovi ljudstva su uvek bili

najtransparentniji. U tom kontekstu najviše se raspravljalo o troškovima rada nekvalifikovane radne snage. Istorijski, cena nekvalifikovanog rada rasla je tokom Kondratijeve A-faze, kako su radnici pronalazili različite načine za sindikalno angažovanje. Odgovor vlasnika u Kondratijevoj B-fazi bile su „odbegle fabrike“, odnosno prebacivanje proizvodnje u područja sa „istorijski nižim platama“. Ovaj neobičan izraz zapravo se odnosi na mogućnost preduzetnika da privuku radnike iz seoskih sredina koji su manje uključeni u svetsko tržište rada i koji su spremni da rade za niže stvarne plate, zato što im čak i one nude veći stvarni prihod od njihovog prethodnog posla. Nakon određenog vremena, ovi radnici su se navikavali na novu sredinu i učili kako da se uključe u sindikalno delovanje. Tada bi vlasnici počeli opet da beže u nova područja. Ova vrsta rešenja za preduzetnike zavisila je od dostupnosti ovakvih seoskih radnika. Ponuda ovakve radne snage počinje sada da se iscrpljuje, što može biti primetno u postojećoj značajnoj deruralizaciji svetskog sistema.

Troškovi rada nekvalifikovane radne snage samo su jedan deo troškova ljudskog rada. Drugi deo predstavljaju neumoljivo rastući troškovi rada srednjeg sloja zaposlenih, onih koji su bili potrebni organizaciono, da bi se odgovorilo na kompleksnosti velikih korporativnih struktura, ali i politički, da bi služili kao barijera za sindikalne zahteve nekvalifikovane radne snage.

Rešenje za rastuće troškove rada nekvalifikovanih radnika bilo je njihovo gotovo potpuno uklanjanje iz radne snage putem mehanizacije. Tokom poslednjih godina, ovo je takođe postalo rešenje za sve veće troškove rada srednjeg sloja zaposlenih, čije zadatke takođe preuzima mehanizacija. U trećem sloju zaposlenih, među menadžerima na najvišim pozicijama, u stvari leži najveći razlog za rast troškova rada. Menadžeri su svoj položaj onih koji izoluju radništvo od vlasnika iskoristili da bi izvlačili ogromne svote novca iz profita investitora (akcionara). Krajnji ishod je da su danas troškovi radne snage

znatno veći nego u prošlosti i da se stalno povećavaju.

Priča je slična i u pogledu troškova materijala za proizvodnju. Proizvođači su pokušavali da održavaju ove cene nižim putem eksternalizacije tri osnovne vrste izdataka: uklanjanja toksičnog otpada, obnavljanja osnovnih sirovina i izgradnje infrastrukture. Uspevali su otprilike 500 godina da se toksičnog otpada rešavaju prostim bacanjem na javne površine. Ali svet je gotovo ostao bez javnih površina, što je dovelo do pritiska od strane pokreta za zaštitu životne sredine da se očiste toksične materije. Ovo su mogle da urade samo države, što je iziskivalo veće poreze. Takođe, zbog ovoga su države počele da zahtevaju od proizvođača da internalizuju cene čišćenja otpada, što je narušilo njihovu profitabilnost. Nestajanje javnih prostora, analogno je nestajanju ruralnih zona koje najvećoj meri nisu uključene u tržišnu privredu.

Slično ovome, obnavljanje sirovina nije bilo problem, sve dok kombinacija 500 godina korišćenja bez obnavljanja uz povećanje svetskog stanovništva nije relativno iznenada dovela do akutnih globalnih nestašica energije, vode, šuma i osnovnih prehrambenih namirnica (ribe i mesa). Nestašice su zauzvrat izazvale oštre političke sukobe oko raspodele sirovina, kako unutar država, tako i među njima.

Konačno, infrastruktura predstavlja ključni element za komercijalna preduzeća. Međutim, proizvođači su istorijski samo delimično plaćali za upotrebu infrastrukture, tovarići najveći deo troškova na druge, prvenstveno na države. Suočene sa stalnim rastom troškova popravke i proširenja infrastrukture, države više nisu mogle da pokriju ove izdatke, što je dovelo do ozbiljnog smanjivanja ulaganja u transport i komunikaciju širom sveta.

Porezi su, takođe, stalno rasli i pored naizgled konstantne i ogromne utaje poreza. Na prvom mestu, postoje brojne vrste državnih poreza – ne samo široko primetnih nacionalnih poreza, već i različitih vrsta poreza na lokalnom i regionalnom nivou.

Ovi porezi se koriste ne samo za plaćanje birokratije, već i da bi se zadovoljili sve veći zahtevi antisistemskih pokreta za obrazovnim i zdravstvenim uslugama, kao i za obezbeđivanjem doživotnih davanja, poput penzija i osiguranja za nezaposlene, što sve zajedno sačinjava „državu blagostanja“. I pored svih umanjenja socijalnih davanja na koja su države primorane, činjenica je da širom sveta ovi rashodi nastavljaju da budu znatno veći nego što su bili u prošlosti.

Ne predstavlja ni državno oporezivanje kraj ove priče. Svakog dana smo bombardovani sa izveštajima o korupciji, ne samo u siromašnim zemljama, već i u onim relativno bogatim, gde postoji više novca koji se može ukrasti. Iz ugla preduzetnika, cena korupcije predstavlja porez u istoj meri kao i takse koje je propisala država. Takođe, stalan porast broja poduhvata mafijaškog tipa, koji nastaju zbog drugih ograničenja (posebno zbog nestašica), kreira stvarne poreze za preduzetnika.

Dok su cene proizvodnje postojano rasle (obrascem dva koraka napred, jedan nazad) prostor za podizanje cena proizvoda bio je ozbiljno ograničen izuzetno uvećanom polarizacijom prihoda i bogatstva na svetskom nivou. Efektivna potražnja je pala, pošto su ljudi ostajali bez posla. Kada se smanjuju mogućnosti za akumulaciju kapitala, raste strah od nemogućnosti opstanka, a samim tim i spremnost individualnih potrošača, kao i proizvođača preduzetnika, da rizikuju nove troškove, što dodatno smanjuje efektivnu potražnju. Zbog svega ovoga, svetski sistem dolazi do strukturne krize, u okviru koje ni niže klase ni kapitalistički preduzetnici ne nalaze zadovoljenje svojih interesa. Njihova pažnja se usmerava ka mogućim alternativama.

Kada se nađe u strukturnoj krizi, sistem postaje haotičan. To jest, krive počinju neobuzdano da fluktuiraju. Sistem ne može više da funkcioniše na ustaljen način. On se račva na dva dela, što podrazumeva dve stvari. Prvo, sistem će apsolutno sigurno potpuno prestati da postoji, ali je suštinski nemoguće znati kakav sistem ili sistemi će ga naslediti. Može se samo u

opštim crtama naznačiti koja dva alternativna puta postoje, sa kojima haotična situacija može dobiti svoje razrešenje u obliku novog sistemskog uređenja.

Drugo, račvanje vodi ka velikoj političkoj borbi oko toga koju od dve alternativne mogućnosti će celina učesnika u sistemu „izabrati“. To znači da iako ne možemo predvideti ishod, možemo na njega uticati. U pogledu uloge antisistemskih pokreta prelomna tačka se desila 1. januara 1994. godine, kada su se neozapatisti (pokret poznat po inicijalima na španskom – EZLN⁸[Ejército Zapatista de Liberación Nacional, EZLN – Zapatistička vojska nacionalnog oslobođenja (prim. prev.)]) pobunili u Čijapasu i proglasili autonomiju domorodačkog stanovništva. Zašto baš 1. januara 1994. godine? Zato što je tog dana stupio na snagu Severnoamerički sporazum o slobodnoj trgovini (NAFTA⁹[Akronim izveden iz naziva ovog sporazuma na engleskom: “North American Free Trade Agreement” (prim. prev.)]). Birajući taj datum EZLN je poslala sledeću poruku Meksiku i svetu. Dramatična obnova 500 godina starih želja naroda Čijapasa za samoupravom bila je usmerena kako protiv imperijalizma širom sveta, tako i protiv meksičke vlade, zbog njenog učešća u sporazumu NAFTA i zbog tlačenja naroda u Čijapasu.

EZLN je isticala da ih uopšte ne zanima osvajanje vlasti u meksičkoj državi. Sasvim suprotno! Oni su želeli povlačenje iz države i građenje i obnavljanje lokalnih načina života. Oni su bili vrlo realistični. Shvatali su da nemaju vojnu snagu potrebnu za vođenje rata. Upravo zbog toga, kada su njima naklonjene struje u Meksiku zahtevale primirje između meksičke vlade i EZLN, oni su to prihvatili. Da budemo iskreni, meksička vlast nikad nije ispunila odluke iz dogovora o primirju, ali jeste bila suzdržana u svojim akcijama zbog podrške koju je EZLN uspela da zadobije.

Ova podrška bila je rezultat druge bitne teme kojom se EZLN bavila. Neozapatisti su objavili svoju podršku svim pokretima,

bilo koje vrste i bilo gde, koji su tražili više demokratije i jednakosti. Takođe su organizovali takozvane intergalaktičke susrete u Čijapasu, na koje su pozvali celu globalnu levicu. Odbijali su sektaštvo isključivanje organizacija na ovim sastancima – obrazac koji je bio karakterističan za Staru Levicu. Umesto toga, propovedali su uključivost i međusobnu toleranciju među pokretima svetske levice.

Ovo buđenje globalne levice dobilo je drugo veliko osnaženje 1999. godine. Jedan od osnovnih ciljeva svetske desnice bila je institucionalizacija Vašingtonskog konsenzusa usvajanjem sporazuma u okviru Svetske trgovinske organizacije (STO¹⁰[Eng. World Trade Organization (WTO)]) kojim bi se u svim zemljama potpisnicama garantovalo ono što se naziva pravima na intelektualnu svojinu. Ovo bi praktično onemogućilo ovim zemljama da proizvode jeftinije proizvode za sopstvene potrebe ili za prodaju drugim zemljama – na primer, u oblasti farmaceutskih proizvoda.

Postoje dva izuzetno važna aspekta vezana za Sijetl¹¹[Autor misli na proteste u Sijetlu koji su počeli krajem novembra 1999. godine, usmerene protiv sastanka Svetske trgovinske organizacije u tom gradu (prim. prev.)]. Pre svega, organizovan je veliki protestni pokret protiv sastanka, koji su činile tri snage koje se nikad ranije nisu udružile: radnički pokret (pre svega AFL-CIO¹²[American Federation of Labor – Congress of Industrial Organizations (AFL–CIO): Američka federacija rada i Kongres industrijskih organizacija” (prim. prev.)]), borci za zaštitu prirodne sredine i anarhisti. Pored toga, prisutni članovi ovih grupa bili su uglavnom stanovnici SAD, što je srušilo tezu da je samo u okviru Globalnog juga moguće mobilizovati opoziciju neoliberalizmu.

Drugi važan aspekt jeste taj što su protesti bili uspešni. Omogućili su nekim delegacijama koje su učestvovalе na skupu STO, a koje su imale razumevanje za zahteve demonstranata, da

se založe protiv usvajanja novog sporazuma. Sastanak je na kraju raspušten bez potpisanog dogovora. Sastanak je bio neuspšan i od tada je svaki pokušaj da se usvoji ovaj sporazum bio sprečen. Svetska trgovinska organizacija je postala nevažna. Pored toga, protesti u Sijetlu doveli su do sve češćeg kopiranja tadašnjih protestnih tehnika na drugim internacionalnim skupovima različitih vrsta, što je čak dovelo do toga da su organizatori ovakve sastanke počeli da zakazuju na udaljenim lokacijama, na kojima postoji više mogućnosti da se onemogući ili ograniči prisustvo demonstranata.

Ovo nas dovodi do trećeg bitnog razvoja u okviru drugog talasa antisistemskih pokreta – posle Čijapasa i Sijetla, 2001. godine organizovan je Svetski socijalni forum (SSF¹³[World Social Forum (WSF)]) u Porto Alegreu. Početni poziv za skup 2001. godine bio je rezultat udruženog napora mreže sastavljene od sedam brazilskih organizacija (od kojih je jedna bila najvažniji sindikat u državi, a neke su bile predstavnice katoličke levice) i ATTAC¹⁴[Skraćenica na francuskom za “Association pour la Taxation des Transactions financières et pour l’Action Citoyenne”, odnosno za Asocijaciju za oporezivanje finansijskih transakcija i građansku akciju (prim. prev.)] pokreta iz Francuske. Izabrali su ime „Svetski socijalni forum“ kao suprotnost Svetskom ekonomskom forumu (SEF¹⁵[World Economic Forum (WEF)]) koji se do tada već oko 30 godina sastajao u Davosu i koji je predstavljao važno mesto na kome su svetske elite organizovale diskusije i pravile planove. Odlučili su da se sastanu u isto vreme kada se održavao i sastanak u Davosu, da bi se naglasio kontrast između ova dva događaja, a Porto Alegre je izabran kao lokacija sastanka 2001. godine kako bi se istakao politički značaj Globalnog juga.

Organizatori su doneli ključnu odluku da je skup otvoren za sve one koji su protiv imperijalizma i neoliberalizma. Takođe, doneli su i dosta kontroverzniju odluku o neuključivanju

političkih partija i ustaničkih pokreta. Za kraj, odlučili su i da neće imati činovnike, izbore i rezolucije. Sve ovo je urađeno da bi se naglasio „horizontalistički“ pristup u organizovanju svetskih antisistemskih snaga, kao suprotnost „vertikalističkom“ i time isključujućem pristupu Stare levice. Da bi se sve ovo zaokružilo, kao moto okupljanja izabran je sada već poznati slogan: „Drugačiji svet je moguć“.

Porto Alegre je neočekivano bio veliki uspeh. Organizatori su se nadali da će privući 5.000 ljudi, a pojavilo se 10.000. Istini za volju, prvi učesnici većinom su bili iz Brazila i obližnjih zemalja, kao i iz Francuske i Italije, ali odmah su uradili sledeće dve stvari. Odlučili su da nastave sa sastancima, uz nastojanje da se u geografskom smislu proširi zastupljenost učesnika. Osnovani su i međunarodni savet, manje-više uključivanjem prisutnih organizacija, čiji je cilj da bio nadgleda organizovanje budućih skupova. U godinama koje su sledile SSF se sastajao u različitim delovima Globalnog juga, uz ogroman porast broja učesnika. U tom smislu, SSF je predstavljao dugotrajan uspeh.

Ipak, kako je odmicala prva decenija 21. veka, dileme Svetskog socijalnog foruma izbile su na površinu. One se najbolje mogu razumeti u kontekstu postepenog razvoja samog svetskog sistema. Postojala su dva značajna elementa u ovom razvoju. Prvi je predstavljala kriza usled mehura na stambenom tržištu u SAD tokom 2007–2008, što je navelo komentatore širom sveta da prepoznaju postojanje neke vrste „krize“ u okviru svetskog sistema. Drugi element je bilo ekonomsko i geopolitičko jačanje ekonomija „u usponu“ – uglavnom, ali ne isključivo, zemalja BRIKS-a (odnosno Brazila, Rusije, Indije, Kine i Južne Afrike)¹⁶[BRICS (Brazil, Russia, India, China & South Africa), akronim na engleskom jeziku koji se koristi za označavanje asocijacije sastavljene od pet najvećih zemalja u usponu (prim. prev.)].

Ova dva problema zajedno su izazvala javnu raspravu o ogromnom

ekonomskom jazu, kao i o budućnosti geopolitičke nadmoći Globalnog severa – uz velika neslaganja među komentatorima o tome kako treba oceniti ove događaje. Da li bi trebalo da se o njima razmišlja kao o suštinskoj promeni, ili samo kao o nečemu prolaznom na svetskoj ekonomskoj i geopolitičkoj sceni? Antisistemi pokreti i njihovi zastupnici bili su podjednako neodlučni po pitanju toga kako treba pristupiti raspravi o nejednakosti i jačanju zemalja „u usponu“. Sve ovo je dovelo i do oštarih rasprava u okviru SSF-a o uspesima i promašajima samog foruma.

Antisistemi pokreti sada su suočeni sa nekoliko ozbiljnih dilema. Prva je da li treba prihvatiti da postoji strukturna kriza istorijskog kapitalizma. Druga je šta treba da budu prioriteti kratkoročnih i srednjoročnih aktivnosti samih pokreta. Jedna od najprimetnijih stvari vezanih za antisistemske pokrete u drugoj deceniji dvadesetprvog veka jeste da su se debate u koje su ovi pokreti bili upušteni tokom poslednje trećine dvadesetog veka, jednom proterane tokom svetske revolucije 1968. godine, vratile u gotovo neizmenjenom obliku da ih ponovo muče.

Tri debate smo ocrtali ranije. Prva se ticala uloge države u ostvarivanju drugačijeg istorijskog sistema. Druga je bila ona između društvenih pokreta i nacionalnih pokreta o tome ko je glavni istorijski akter u borbi za pravedniji istorijski poredak. Treća je bila između vertikalista, koji su tražili da više potlačenih grupa potčini svoje zahteve prioritetima glavnog istorijskog aktera, i horizontalista, koji su insistirali na tome da su zahtevi svih potlačenih grupa jednako bitni i jednako hitni i da se zato ne smeju odlagati.

Pa, evo nas opet! Unutar SSF i u okviru šireg pokreta za globalnu pravdu¹⁷ [Global justice movement – poznat i kao antiglobalistički pokret, alterglobalistički pokret ili pokret svih pokreta (prim. prev.)] ima onih koji na svaki način odbacuju državnu vlast, kao i onih koji tvrde da je zauzimanje

državne vlasti nužan preduslov dalje borbe. Ima onih koji ističu prioritet klasne borbe (1% protiv 99%) i onih koji zastupaju prioritet nacionalne borbe (Jug protiv Severa). Postoje vertikalisti, koji insistiraju na zajedničkoj političkoj akciji, bilo u okviru SSF ili u okviru šireg pokreta za globalnu pravdu, kao i horizontalisti, koji insistiraju na nezapostavljanju istinski zaboravljenih grupa, najnižeg globalnog sloja.

Ove rasprave bile su najprimetnije u Latinskoj Americi, zato što je ona postala centralno mesto razvoja svetskih dešavanja na svim ovim frontovima. Tamo je, iz različitih razloga (uključujući opadanje geopolitičke moći SAD), u 21. veku na vlast došao veliki broj snaga koje su orijentisane levo, ili makar levo od centra. Postojao je takođe i pokret, predvođen na različite načine i od strane Venecuele i od strane Brazila, usmeren ka stvaranju južnoameričkih i latinoameričkih struktura (UNASUR¹⁸[Špa. Unión de Naciones Suramericanas (UNASUR): Unija južnoameričkih nacija] i CELAC¹⁹[Špa. Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños (CELAC): Zajednica latinoameričkih i karipskih država]) koje ne uključuju Sjedinjene Države i Kanadu. Učinjeni su i koraci ka stvaranju regionalnih ekonomskih zona i struktura (Mercosur²⁰[Špa. Mercado Común del Sur (Mercosur): Merkosur, politička i privredna organizacija osnovana 1991. godine (prim. prev.)], BancoSur²¹[Špa. Banco del Sur (BancoSur): Banka juga, monetarni fond i kreditna organizacija osnovana 2009. godine (prim. prev.)]).

U istom periodu, ove levičarske vlade i vlade levog centra (kao i naravno nekolicina desničarskih vlada) vodile su developmentalističke politike, koje podrazumevaju eksploataciju prirodnih bogatstava, čime se ugrožavaju tradicionalna područja domorodačkog stanovništva. Njihove grupe su zbog toga optužile levičarske vlade da su u ovome smislu podjednako loše kao i njihovi prethodnici desničari.

Levičarske vlasti su zauzvrat optužile pokrete domorodačkog stanovništva da zapravo namerno postupaju u saglasnosti sa domaćim desničarskim grupacijama, kao i sa geopolitičkim interesima Sjedinjenih Država.

Kranji ishod je podeljena Globalna Levica u trenutku borbe za novo sistemsko uređenje, koje pokušava da ostvari tako što trenutno račvanje usmerava u pravcu relativno demokratičnijeg, relativno egalitarnijeg svetskog sistema (ili svetskih sistema). Naravno, i Globalna Desnica je takođe upuštena u unutrašnje rasprave o taktikama, ali to je Globalnoj Levici slaba uteha.

Jedan od načina da se analiziraju opcije koje stoje pred Globalnom Levicom jeste da se one sagledaju iz ugla kratkoročnih i srednjoročnih prioriteta. Svi mi živimo na kratki rok. Potrebno nam je da imamo hranu, dom, da održavamo zdravlje i jednostavno da preživljavamo. Nijedan pokret ne može se nadati podršci ako ne prepozna ove hitne potrebe koje svi dele. Po mom mišljenju, ono što sledi iz ovoga jeste da svi pokreti moraju raditi sve što mogu da olakšaju trenutne nevolje. Ovakvu aktivnost ja nazivam „umanjivanjem bola“. To zahteva različite vrste kratkoročnih kompromisa, ali je od suštinske važnosti. U isto vreme, potrebno je imati svest da umanjivanje bola ni na koji način ne transformiše sistem. To je bila klasična socijaldemokratska iluzija. Sve što se uistinu čini jeste da se umanjuje bol.

Na srednji rok (to jest, sledećih 20-40 godina) rasprava je suštinska i potpuna. Ne postoji kompromis. Pobediće ili jedna ili druga strana. Ja ovo nazivam borbom između duha Davosa i duha Porto Alegrea. Duh Davosa zahteva novi nekapitalistički sistem koji zadržava sve najgore odlike postojećeg sistema – hijerarhiju, eksploataciju i polarizaciju. Lako bi se moglo desiti da uvedu svetski sistem koji je gori čak i od sadašnjeg. Duh Porto Alegrea traži sistem koji je relativno demokratičniji i relativno egalitarniji. Kažem „relativno“ jer potpuno horizontalan svet nikada neće postojati, ali možemo

napraviti nešto mnogo, mnogo bolje od onoga što smo do sada imali.

Ne znamo ko će pobediti u ovoj borbi. Ono što znamo jeste da u haotičnom svetu svako nano-delovanje, u svakom nano-trenutku, po svakom nano-pitanju, utiče na ishod. Ovo je razlog zbog koga rasprave na ovu temu uvek završavam metaforom leptira. Uvideli smo tokom poslednjih pola veka da svaki zamah leptirovih krila menja svetsku klimu. U ovom prelasku na novo svetsko uređenje svi smo mi mali leptiri i zato mogućnost da se račvanje preusmeri na našu stranu zavisi od nas. Šanse su pola-pola. Iz ovoga sledi da naponi nas kao aktivista nisu samo korisni, oni su suštinski element u našoj borbi za bolji svet.

O autoru:

Imanuel Volerstin (1930–2019) (kod nas nekada pogrešno transkribovan kao Valerštajn) bio je američki sociolog, ekonomski istoričar i društveni teoretičar, kao i tvorac teorije svetskih sistema, izuzetno uticajnog, multidisciplinarnog pristupa proučavanju svetske istorije i društvenih promena. Njegovo najznačajnije delo je „Moderni svetski sistem“ koji se sastoji od četiri obimna toma objavljena u periodu između 1974. i 2011. godine, a u kojima on analizira istoriju ekonomskih i političkih dešavanja na svetskom nivou od šesnaestog do dvadesetog veka. Moderni kapitalistički svetski sistem prema mišljenju Volerstina, baziran je na podeli rada, nejednakom razvoju, kao i odnosima koji postoje između zemalja centra, poluperiferije i periferije. Baveći se kritikom kapitalizma, kolonijalizma i imperijalizma Volerstin je izvršio veliki uticaj kako na generacije teoretičara, tako i aktivista.

Bibliografski podaci

Autor	Immanuel Volderstin
Naslov	Antisistemski pokreti, nekad i sad
Prevod	Lazar Milin i Saša Perić
Lektura	Saša Jeftić
Izdavač	Samoobrazovni univerzitet „Svetozar Marković“
Godina	2020.